

על אברהם קריב

דברים לזכרו בבית הסופר בירושלים

א

זו לי הפעם השלישית, מאז עזב אברהם קריב את ארצות החיים, לייחד עליו את הדיבור ברשות הרבים, כדי לתפוס פן אחד או אחר באישיותו ופעולה. ותהי ראשית נסיוני הקצר בעצם ימי אבל השבעה, ובכלל דבריי ראיתי להתעורר על שתיים תמיהות קטנות שהן גדולות.

תמיהה ראשונה — ההודעה על פטירתו, כלשונה האחיד בכל עתונותנו כולה העידה, כי המינהג הטוב, שעיתונינו לפנינו היו מצויינים בו, שהיו מושיבים, בתוכם או לצדם, "אוציוני ייברי" אשר, בהיפקד איש ראוי ונחשב, היה משכיל לכתוב, במטבע קצר אך ממצה, את קורותיו של הנפקד ועשייותיו, הוא כמנהג שנתבטל, כי תחת האיש הטוב והמיטיב הזה, באה סוכנות-מודיעין והיא ממציאה לכל מערכות העתונים הודעה אוניפורמית, שניכר בה, כי מה שנמצא לה לסוכנות-המודיעין בלכסיכון שלה היא מודיעה ומה שלא נמצא בו אינה מודיעה. ואכן, ההודעה היא כללה מה שנאמר עליו, על אברהם קריב, בלכסיכון של ג. קרסל. ולפי שהוא יצא לאור עשר שנים קודם, הרי כל שנעשה בידי האיש במשך העשור כאילו לא היה ולא נברא. והרי דווקא בשנים האלו הירבה לעשות ולפרסם ברבים, וספריו, וראש להם כתביו המכונסים: "מיתרים והערכות" (תשל"ב), וכן / משלשום ועד הנה" (תשל"ג) יוכיחו.

תמיהה אחרונה — לא יצאו אלא שעות מעטות לקבורתו של האיש, ורשות-השידור עשתה את שהיא בלבד מסוגלת לעשות להשמיענו את קולו, וודאי דבר נחשב הוא. אלא שראתה להביא מריבת-דברים שבינו לבין צמד מראיינים, שכדרכם של הרבה שכמותם הצליחו להעמיד את עצמם נוצחים ואת איש-שיחם נצוח. והיא הצלחה שאינה קשה במערכת-הייחסיים בין תדיר ושאינו-תדיר, אך בחיי האיש תקנת מעמדו היא באפשר, מה שאין כן בתחום-חיי שתקנת-מעמדו שוב אינה באפשר, ושעל-כן שיחה כזאת, וביותר בשעה סמוכה לסתימת פיו החי, נוח לה שלא נבראה משנבראה.

ב

ולענין המשך נסיוני לדבר בסופר הנפטר — כוונתי לדבריי המפורטים יותר, שנאמרו בתוך אבל השלושים, במליאת האקדמיה העברית ומשמה, שהוא היה בכלל חבריה והיה מעורה במעשיה ומעורב במושביה. ועיקרם

דבריי היה כפיתוח המטבע הקצר בענין ההבחנה של פניו הרבים, ועיקרם כפל-הפנים, שנתגלה בעשייתו, שכבשה את רוב יריעותיו, הלא היא הערכת הספרות, שהבדלתי בה בין מה שהוא, לפי אופיו וכיוונו, בתחומה של התוכחה, ובעליה מוכיה, ובין מה שהוא, לפי אופיו וכיוונו, בתחומה של הביקורת, ובעליה מבקר. הבחנה זו כבר טרחתני לנסחה ולנמקה בחייו, ואף במעמדו, ועם כל הקשיים המתגלים בה, והם אמנם קשיים מרובים, הנני אדוק בה עד-עתה. לכאורה פרדוס הוא — לא קריב, הבא להעריך את מגדלי, פרישמון, ברנר ודומיהם, כקריב הבא להעריך את שלום עליכם, עגנון, א. א. קבק ודומיהם, ושני מיני קריב אלה אינם כקריב הבא להעריך את יעקב פיכמן, יעקב שטיינברג, דבורה בארון ודומיהם, והפרדוס שבחלוקה הוא בכך, כי ככלות הכל ההערכות האלו מרועה אחד ניתנו, והאחדות הזאת ניכרת יפה-יפה ודיה קפיצה מחלקה לחלקה, כדי להעמידנו על כד.

ואף-על-פי-כן, החלוקה חלוקה וההבדל הוא בדגש, שלא כאופיו בחלקה האחד הוא אופיו בחלקה האחרת, ואם להסתפק בהבדלה כוללת יותר, הרי בחלקה האחת הדגש הוא בבחינת האמת, דהיינו בבחינת המתואר ומהימנותו, או נאמר בפשטות: מה-היא מידת האמת, על טיבה ודרכה, בכתיבתם של המספרים: מגדלי, פרישמון, ברנר מזה, ושלום עליכם, עגנון, א. א. קבק מזה, כשענין בדיקת האמנות על טיבה ודרכה היא כביכול כטפילה לעיקר; ואילו בחלקה האחרת הדגש הוא בבחינת האמנות. דהיינו בבחינת המתאר ויכולתו, או נאמר בפשיטות: מה היא מידת האמנות על טיבה ודרכה, בכתיבתם של המשוררים, כשענין בדיקת האמת על טיבה ודרכה היא כביכול כטפילה לעיקר. ולא בכדי הבדלנו בין החלקה האחת, שקראנו להם לנערכיה משוררים, כי אף שלא מצינו לו לקריב מבלית לפנינו חילוק גדול זה, הוא מונח ביסודו, שהוא מבחין בין האפיקן החייב באובייקטיביות ובין הליריקן המותר בסובייקטיביות; וגם אם אין זו חלוקה מדוקדקת, ופרישמון היה מתקשה להצטמצם על אותה שכנות שנקבעה לו פה; ודבורה בראון היתה מתקשית להתגדר באותה שכנות שנקבעה לה פה, הרי שוני התביעה, מעם החלקה האחת מזה ומעם החלקה האחרת מזה, בעינו עומד; ושעל-כן חייב היה התובע להיות, בחלקה האחת, מוכיח, ורשאי היה, בחלקה האחרת, להיות מבקר.

להתעלם מכך, כי עיקר התגובה על כתיבתו ניתן לתוכחתו ואך במעט ניתן לביקורתו, ושעל-כן מצינו, כי אמירת-הלאו שלו העלתה פולמוס ונוסו בו חריפות נגד חריפות, שנינות כנגד שנינות, ואף גערה כנגד גערה, או בקיצור: איבחת חרב כנגד איבחת חרב, ואילו אמירת ההן שלו, שגם בה שיקע את כל עצמו, את מזוגו וסברו ואת כשרונו וטעמו, לא העלתה קולות ובנות קולות; ודאי כי דיספרופורציה זאת אין בה כדי יציאת חובה למלוא הופעתו, וההשלמה הזאת נדרשת כבר עתה, ותידרש רב-יתר בהמשך-הימים.

ידענו כן ידענו כי שאלת המה אין חיטיה חריפות בשוק הערכה ושאלת האיך עדיפה הימנה, אבל שאלה היא אם הכלל המקובל הזה הוא אף כלל צודק, מה-גם מבחינת אופיו של עמנו ודרך יצירתו, כי האמת היתה נדושה לו בעקב, ושאלת האמנות היתה לו גולת הכותרת, והקורא פרשה במקרא או השונה הלכה במשנה, ואלה, סוף סוף, ספרי היסוד שלנו, והם גם מסד-השתייה של סופרינו האחרונים, ובכללם קריב, חניכה של ישיבת סלובודקה הישנה ושל ישיבת אודיסה החדשה, שלא יכול היה שלא להיפלא לפלס הנפלא שבין מידת-האמת ומידת-האמנות, אשר בד בבד ישאו, גם במקרא גם במשנה, ויהי לו הפלס הזה כמשאת-נפש, בחינת מה שהיה הוא שיהיה והרבה ניתן להאריך בזה, ואם לא נאריך עתה, הרינו כמי שנמנע לכתוב סוף פסוק וממירו בפסיק.

ופסיק למה, — כדי להוסיף ולהעיר כי הייתי בשותפי המריבה שהשיגו על תוכחתו, מתוך שתים טענות. טענה ראשונה — רובי קטרוגיו של קריב על מגדלי ועל הנמשכים לו, נשמעו ימים רבים לאחר שנקודת הראות השונה וההפוכה משל מגדלי נעשו כדרך השליט בפרוזה שלנו, שעניינה תיאור חיינו בדורות האחרונים, ואילו קריב ראה להשקיע כאותו להט במאמרי ההן שלו, כדרך שהשקיעו במאמרי הלאו שלו, היה מסייענו גם הוא לראות את התמורה העצומה בתפיסת מהותם וערכם של חיי אבותינו בעיירות ישראל והיה מבליט עדיך את ההבדל שבין התפעלותו של פרישמן על המה של מגדלי, שהיתה גוזמא בעלמא לבין התפעלותו של ביאליק על האיך של מגדלי שלא היתה גוזמא כל עיקר, והרי רובה של הפרווה בספרותנו על שתי לשונותיה, רחק ממגדלי וראייתו. טענה אחרונה — מגדלי מרודפי השלימות של עשייתו היה, ונהג לחזור עליהם על כתביו ולהוסיף בסיתותם, מירוקם ושיבובם, אך שלושה אלה שחלו בימי עמידתו אף על המה שלו, חלו בויקנתו בעיקר על האיך שלו, והסתירה שבין דיוקן החיים המתוארים, שהיה ישן ומיושן, ובין כליו המתארים, שהיו חדשים

ומחודשים, היא סתירה, ואם נמצאו שלא הורגשה להם, ובשל הכלים המתארים וחיידושם נראה להם הדיוקן המתואר ויושנו לא כממשותו, דהיינו כפוזיציה היסטורית, אלא שלא כתראיתו, דהיינו כפוזיציה אקטואלית שפולמוסה של השעה הולמה, ופה, נקודת-אחיזה לקטרוג ביחוד בשדה-החינוך בארצנו, שכן הטיפוס המצוי של המורה שלנו, שהטביע את חותמו היה, מבחינת הביאוגרפיה המצוייה שלו, בחור-ישיבה שנחמץ וחמיצותו אכלה בו, על דרך מריבת סתר מתמדת עם אביו בבית, עם מלמדו בחדר, עם רבו בישיבה וכדומה. ואם ניערת אותו יפה יפה מצאת כי מתחת לשלהבתו של מה שנקרא לו רוח התחייה, עוד עמם רמצו של המשכיל שנתאחר. אבל דומה, כי תחת להרבות בקטרוג על המורה, ראוי היה לערער על חומר-ההוראה, שהממונים עליו לא מעטים היו בהם עשויים כאותם המורים. וביותר ראוי היה לבעל-הכשרון כקריב לא בלבד להרבות ולהעמיק במה שעשה, ויפה עשה, הלא היא הטלת הזרקור על מי שראה והראה את כוליות חיי היהודים, כאשר ראו והראו רבים וכך שלימים, אלא בעיקר לצרף שמו להם ולמעשה-תיאורם וציוורם, ומחברתו הקטנה על ליטא מכורתו מרמות, כי היה בכוחו להעמיד גאלריה של דמויות וטיפוסים, מעולמה של הלמדנות והמוסר, הראויים ואף מסוגלים לערער עדי-היסוד את יחידות התיאור שמגדלי נטלו, כסברתו, ושכמה וכמה סופרים, נחשבים, וראש להם פרישמן בקלות-סברו וברגרו בחומרת-רוחו, הגיחו בידו כמין מונופולין מעבר למקומו ומעבר לשעתו.

עד כאן חיזוק לשני נסיונותי, נסיונות הערכתו הקודמים, ועתה על נסיוני השלישי, שעיקרו הארה של שאלה קטנה, שהיא גדולה: פרידתו, על טיבה ומשמעה, מעמנו, בלשון אחר: חשבון נפשו האחרון, אשר אלה שהתבוננו בו מקרוב יודעים כל פרטיו, ואף אלה שהתבוננו בו מרחוק, אינם מנוערים מדיעת קצתם. ואם מותר לי לסמוך על התבוננותי, הרי הם בעיקר שני קווים.

על הקו האחד שמעתי מפי המו"ל שלו, ידידי מרדכי ניומן — לאחרי צאת הכרך הראשון של כתבי קריב המכונסים סודר כרך שני לו. וכבר היה מוגה ומעומד, וצווה המחבר לפזרו. דרישה זו מעידה על כוחו של הסופר לגזור גניזה על מה שלא נמצא לו כשר להנחילו לרשות הרבים, אומרת דרשני, והנדרש אפשר לו שיפרשה בכמה פנים, אך הצד השווה הוא בהכרה, כי מנהגו של קריב היה כמינהג המצווה לביתו.

על הקו האחר שמעתי מפי אלמנתו, מרת אביבה — איש מכאובות וידוע חולי וידוע אחריתו קרובה, נתן לבו על שירתו, שכבר חנן אותה ושב לחננה, בשובו לכנסה באופן שהוסיף ממה שהחסיר או ממה שלא היה עדיין במהדורה ראשונה, והספר הזה היה אמנם, אחרון בני טיפולו, באופן שיצא מעולמו, עולם היצירה, — דרך שיר ובכלי שיר. הלא כה דברו עם ספר שיריו במהדורה קמאה (תשי"ב). "ולו, לספרי זה משפט בכורה, אף-על-פי שקדמו לו בדפוס שני ספרים אחרים, כי בת השיר נגלתה עלי הראשונה, והיא-היא ארחה עמי כל אותן שנות יתמות ונכר והאהילה עלי בטליתה של הלשון העברית, בזמן שדבר קיומו של עולם עברי היה בשבילי מעבר לכל מציאות. זכות עמדה לי בימים ההם, שרחשי לבי מצאו להם מפלט בשיר המצורף מכ"ב אותיות שנותרו עמי לפליטה, ויהי לי גחלת לחמם תחת אורם הקר של כוכבים זרים. ואולם בשנות שבתי בארץ נתבעתי בראשי ורובי לתחומים אחרים, ושירתו הוזנחה לפרקים ממושכים. זימרת הארץ, שפעמה בלבי, בכפר ובעיר, בעמק ובהר, נתקפחה על-ידי-כך, כאשר יעיד הספר הזה". ואילו במהדורה בתראה, שיצאה מקץ עשרים שנה לקודמתה (תשל"ו), יאמר: "לצד ליריקה אישית וגישושים אישיים לתפיסת עולם, מהם גם הרחק מעבר לרוחות מצויים בספר שירי, בעלי שייכות מובהקת לזמנם. בקבוצת השירים "תחת כוכב זר" ניתנה ארשת לבידידות העברית בנכר העויין והאטום. גם אלה שירים אישיים הם, אף הם שייכים לפרשת הנסיונות של אנשים מבני עמנו, בגלגולי הזמנים. המהפכה הרוסית באה בסערה אדירה, שגרמה לטלטלת לבבות עזה גם היא. אדם צעיר לימים כמעט מן הנמנע היה שלא יסונוור מחזיונה, שלא יגרף אחר בשורתה. בספר הזה נשתמר שיר אחד, שאין רחוק ממנו ממערכי רוחו של המחבר, והוא פריו של אותו סינוור. אף-על-פי-כן נכלל בין שיריו לא רק משום שהוא פרט ביוגרפיה של אחת משעות החיים של כותבו, אלא משום שהוא גם ציון לטלטלתו של אותו דור. אך כותב הדברים האלה רשאי להעיד על עצמו, שהפכחון לא איחר לבוא עליו. אז נשארתי לבדי עם כ"ב האותיות המיותמות. היו זמנים, שלא ניתן לי לראותן חרותות אלא על גבי מצבות בבית העלמין היהודי. ויש שבהעלותי בחשאי שורותי על הכתב, דומה היה עלי, שאני עצמי בדיתי לי שפה רחומה זו, שבה אני מפקיד את סוד שיחי". והבאתי דבריו אלה ואלה לא בלבד לגופם, אלא כדי להבליט, כי כשם שהאיש גזר גניזה על ספר מספריו, ספרי הביקורת, כך גזר גילוי, שהוא גילוי-משנה, על ספר מספריו, הוא ספר שיריו, ודרישתו זו אף היא אומרת דרשני, והנדרש לה אפשר לו שיפרשה בכמה פנים, אך הצד השווה הוא בהכרה, במינהגו זה של קריב היה כמינהג המצווה לביתו.

ה

ומה פירוש הצוואה וציוויה, אם לא בקשה או תביעה, השערה או וודאות, כי שירתו תיראה כחלק נחשב ואודגאני ביצירתו, ולא עוד אלא כל שכתב מעבר לשירתו ומחוצה לה ראוי שייבחן לאורה, ואמנם, כדעתי וכטעמי סופה של הערכת ייחודו של קריב שתעמוד במזל זה, ואולי קרובה השעה לבסותו. אולם לעת-עתה אעיר על הקושי שבהגדר החשיבות הראשה בסוגי יצירה שיוצרים אחד — בין היא, כמקרה יעקב שטיינברג, גם משורר, גם מספר, גם מסאו. וסימן להערכת עצמו בעיני עצמו, כי בחייו טרח על הוצאת כתביו בשלושה כרכים, ולכל סוג בשלושת הסוגים הקדיש כרך אחד, על שמותיו הפשוטים אך ברורים: שירים, סיפורים, רשימות. ועינינו הרואות, כי הביקורת המקפלת כשלושה דורות תחתיה, התנוודה במתן הבכורה — בני דורי נתנוה למסו; צעירים יותר נתנוה לסיפורו; צעירים ביותר נתנוה לשירתו, וההכרעה שבמיני נתינה אלה וסברה, יותר משהיא תלויה במשקלו של הסוג, היא תלויה בצרכו של השיקול, והאמת היא ביציאת חובה כלפי שלושתם. בין הוא כמקרה יעקב פּיכמן — גם משורר גם מבקר (הבטיח גם רומן "בין החופים" ושירטט תכנית מפורטת של סיפור, אך לא כתבם) וההכרעה המקובלת היא לצד המשורר, וככל המשוער אף תתמיד כן. אבל לא כמקרה זה הוא מקרה אברהם קריב — וקרוב לו יותר מקרה אשר ברש או יעקב רבינוביץ, שאין כמעט זוכר ומזכיר שיריו של זה ושירתו של זה, וסכנה זו אורבת לכאורה גם למקרה שלפנינו עתה, ולא היא. שניים אלה, ברש ורבינוביץ, קיימו בשיריהם דרך ברור ומבורר של האימפרסיוניזם, אף שהיו כמיני פטרונים של האקספרסיוניזם — א. צ. גרינברג, א. שלונסקי — ולא בלבד כעורכים, אלא אפילו כמו"לים, כביכול מודים בתמורת הדרכים ובחילופי הטעמים, אף שוודאי לא הסתלקו מן האמונה, שהיא מאוממת בנסיון, כי מה שהוסח היום אפשר לו שישוּב מחר, וביותר שיש מחר לאחר זמן. מבחינה זו קריב דומה יותר ליעקב שטיינברג, שלא זו ממשלולו, ואפילו נתן היכר לכך, שלא וויתר על ההברה המלעילית, ולא שת לבו לבדידותו זו, שלא היתה אלא רמז לבדידותו הכוללת יותר, וסימנך, כששאלתי על כך, השיב, כמשפטו בשיחה, בלשון יידיש, לאמור: איך מוז מיין מוזע אנטון א שווערן פעלץ, זי זאל קענען דורכווינטערן שווערע ווינטערס אוודאי האט עס שלאנסקי לייכטער ער שיקט די מוזע ארויס אין דער פיזשאמע אוף דער פראמענאדע. לאמור: חייבני להלביש את בת-שירתי פרווה כבדה, שעליה לחרוף חרפים קשים; וודאי שלונסקי קל לו יותר, שהוא משלח את בת-שירתו בפיוזאמה על פני הטיילת. גם

אברהם קריב בת־שירתו לבושה כמין פרווה כבדה, לבוש שלשום, שתהיה
אולי גם לבוש מחר, מוצא מזמנים אחרים ומבוא לזמנים אחרים.

1

הטלנו תיבת אולי, גם אם דברי השירה וחילופיה מסייעים להטיל
תיבת וודאי, אך אין יודע אם הקפיצה הברורה בין אולי וודאי תהא בגדר
ימי דורנו, וממילא ימי דורות שלאחרינו ידברו.